
ASSAIG D'HISTÒRIA DE LES INVASIONS DE PESTA AL RIPOLLÈS

EUDALD GRAELLS

Les pestes, flagell avui dia gairebé vençut gràcies als avenços de la higiene i de la medicina, antigament havien produït terribles hecatombes humanes. La seva inevitable i fabulosa propagació pel contagi, deguda a la ignorància i a la falta absoluta d'higiene, causava enormes estralls i catastròfics enfonsaments demogràfics. Actualment es produeixen, encara, alguns rebrots esporàdics en països subdesenvolupats, que són combatuts amb eficàcia.

Cal pensar només en les epidèmies de pesta negra i de glànola que assotaven els pobles de l'Edat Mitjana. A Catalunya, del 1348 al 1378⁽¹⁾, n'hi hagué quatre, alguna de ben terrible i es calcula que moriren a Europa 25 milions de persones per la pesta negra en aquell segle.

Alguns ripollesos, els de més edat, recordaran la darrera pesta que va assolir la nostra vila, el cólera de l'any 1911 el qual, gràcies als bons serveis mèdics i sanitaris, es va combatre eficaçment, se'n va evitar la propagació i es va aconseguir una xifra de mortalitat relativament baixa.

---

(1) "La immigració a Catalunya" J. A. Vandellós

No disposant de prou documentació per a fer un estudi minuciós de totes les pestes i epidèmies que afligiren la nostra vila, ens limitarem a donar poca o molta referència d'aquelles malures més assenyalades, per catastròfiques, a partir del segle XIV.

La primera que tenim coneguda és la de l'any 1348. L'autor de «*Notes Històriques del Ripollès*»⁽²⁾ ens diu : «*En 1348 una infecció assoladora va delmar les poblacions de la conca del Ter i del Freser. En menys d'un any moriren la meitat dels seus habitants*». Es refereix a la pesta negra que va afectar tot Catalunya i que ocasionà un despoblament impressionant.

Altres pestes més benignes se succeïren, indubtablement, sense que en tinguem notícies fins a la que va propagar-se l'any 1448, aquesta, per la seva extremada virulència, meresqué ésser mencionada, si bé que breument per falta de dades concretes, pel metge Dr. Eudald Raquer,⁽³⁾ «*La epidemia de 1448 de la qual se dice fué tan mortifera que despobló la villa y en gran manera todo su territorio*». Una de les malures de la qual tenim més dades és la que va envair la nostra vila l'any 1651. A l'arxiu es guarda el llibre d'Òbits corresponent al segle XVII⁽⁴⁾ on figuren d'una manera esgarrifosa les inscripcions de les víctimes. No obstant això, no ens ha estat possible esbrinar quins símptomes presentaven els atacats ni a quin tractament estaven subjectes. En els documents de l'època es consigna amb el nom de «contagi». Creuriem que devia ser la «glànola» o «pesta bubònica» que va ocasionar aleshores a Barcelona la mort de la quarta part de la seva població. Aquesta horripilant epidèmia va començar a la nostra vila el 23 de juliol i va acabar a la darrera d'octubre. En dos mesos i mig hi hagué 337 defuncions (cens de 1.500 habitants) les quals ens consten per figurar en el llibre d'Òbits. És de suposar que la mortalitat fou superior. Les esgarrifoses i difícils condicions en què degueren fer-se les inscripcions, reflectides en el laconisme imprecís i terriblement dramàtic d'aquelles dades, ens fa creure que devien incórrer en omissions involuntàries. Vegeu algunes inscripcions de mostra:

4 agost. Morí en Sandil en una barracota i els gossos se'l menjaren.

17 agost. Morí Joan Sabí a la resclosa dels paraires.

31 agost. Morí una criatura, no sé de qui.

6 setembre. Trobaren la dona de can Martí, de molts dies morta.

26 setembre. Morí una criatura a l'hospital, no sé de qui és.

Per donar una idea de l'alt percentatge de mortalitat d'aquella terrible pesta, imaginem-nos –per comparació– que actualment morissin a la nostra vila tres mil sis-cents persones en dos mesos i mig. Aquesta és la proporció de defuncions de la pesta de l'any 1651.

La major part dels ripollesos, espantats i presos de pànic, varen abandonar la vila i es refugiaren a les ermites de les nostres muntanyes i a les cases de pagès veïnes. Al Catllar hi hagué defuncions, també a La Marinyosa, a Les Arenyes, a Malets, a Els Molins, a Ribamala etc., de gent escapada de Ripoll. A la Caseta d'en Guntí en dos dies (18 i 19 d'agost) moriren quatre persones.

(2) "Notes Històriques del Ripollès" P. Rus

(3) Arxiu de Ripoll - a.j.-I-VI

(4) Arxiu de Ripoll - A-16=

Vista general de Ripoll

En els dies 6, 7 i 8 d'agost varen morir els tres enterramorts. En un sol dia, el 15 d'agost, hi hagueren quinze defuncions. Algunes bones persones abnegades es dedicaren a soterrar els nombrosos difunts; molts ho eren en el mateix lloc de la defunció. *Va morir el senyor Abat del Monestir, Francesc de Copons i Vilaplana a Vallfogona;* dos monjos, un domer i tres capellans. Degueren produir-se, sens dubte, molts casos fulminants sense poder rebre cap auxili; trobem referències de moltes persones a les quals atrapà la mort a l'hort, al camp o al torrent. Tan sols pels horts, se n'hi registren una vintena:

7 agost. Mori la noia de can Petit al seu hort.

13 agost. Mori Joan Mas al torrent.

13 agost. Mori Anton costa, cirurgià, al seu hort.

17 agost. Mori Eudald Grabolosa al camp.

I així podríem allargar la llista.

El procediment emprat per a combatre l'epidèmia –una espècie de desinfecció rudimentària– era, segons es desprèn dels documents, «perfumar i netejar». A tal fi es va improvisar una brigada sanitària en sa majoria francesos especialitzats i, entre el 4 de setembre i el 9 d'octubre; en varen morir quatre.

Els habitants de la vall de Ribes en la temença del contagi varen aïllar-se i

interromperen les comunicacions amb Ripoll. Vegeu la declaració d'un testimoni en una plet:⁽⁵⁾

«...es que trobant-se en la farga de Campdevàdol en lo mes de juliol de l'any 1651 després que lo contagi fou declarat en la present vila de Ripoll los naturals de la Vall de Ribes llevaren lo comerç als homes de la vila y vegueria de Ripoll y Ripollès fent guardia continuament en un lloc dit les Coves on havien fet una porta la qual tenien sempre tancada perquè ninguna persona de dites vila y vegueria de Ripoll no poguessen passar en dita vall de Ribes per lo qual la farga que és situada en la parròquia de Sant Cristòfol de Campdevàdol hagué de parar de treballar per no poder haver mena de dita vall de Ribes...».

Pocs anys més tard, el 1655, hi hagué una altra mortalitat molt elevada sense que tinguem, per falta de documents, cap notícia de l'epidèmia que la va causar. En dit any hi van haver 157 defuncions quan el normal d'aquells anys era de 30 a 40.

No sabem quina malura devia afectar les criatures durant els anys 1664 al 1679. Degué ser molt virulenta perquè solament l'any 1675 hi van haver 96 albats. (cens de uns 1.400 habitants).⁽⁶⁾

Hem de notar que els estudis d'història de Ripoll son difícils per la poca documentació existent. La nostra vila ha estat molt dissortada en matèria d'arxius. Durant la primera guerra civil, l'any 1835, va ser incendiat el valuósíssim Arxiu del Monestir; quatre anys més tard, foren cremats l'Arxiu Municipal i gairebé tots els dels particulars; i el 1936 va desaparèixer, també pel foc, tot l'Arxiu Parroquial. Ens queda, però, sortosament la part que va poder salvar del seu abandó, Tomàs Ragner, de l'Arxiu de la Comunitat de Domers i Preveres de Sant Pere dissolta el segle passat després de la Desamortització. Arxiu que avui gràcies al considerable increment de fons arxivístics operat durant tot aquest segle ha aconseguit una importància digna de tenir en compte.

Fet aquest aclariment necessari per a justificar algunes dades incompletes continuem el nostre estudi.

Assenyalem una pesta relativament benigna, el 1684, que ocasionà una xifra de mortalitat triple a la normal.

Altres epidèmies sospitem que deuriem produir-se en els anys 1738-1767-1768-1780, deduït –sense altres notícies– dels coeficients alts, anormals, de mortalitat. Són de remarcar els anys 1787 i 1798 per les malures que afectaren la infància: en aquest últim, hi hagueren 153 albats (cens de 3.000 habitants).

Les dificultats de curació eren considerables en aquella època tenint en compte el poc coneixement que es tenia de la medicina i del contagi. Fa pena pensar en els pobres malalts atacats de pesta assistits amb terapèutica que és de creure ineficaç. Copiem de la llibreta de REMEIS BONS (any 1795) del cirurgià Eudald Ragner i Tutllo.⁽⁷⁾

(5) Contribució a l'Estudi de la Farga Catalana pag. 69 = E. Graells

(6) Arxiu de Ripoll Sig. A. 16

(7) Arxiu de Ripoll = signatura aj-III-IV=

«*REMEI PER CURAR LA PESTA = Una ceba blanca, li faràs una conca-vitat y la ompliràs de triaga magna la qual cobriràs ab un drap mullat y la faràs courer sota caliu. Després la exprimeràs y donaràs alguna cullerada de dit such al pacient y luego millorarà y curarà continuantho*».

L'ajuntament ripollès, en sessió del 28 d'octubre del 1804, amb l'intent d'evitar la invasió de la pesta (fèbre groga) prengué l'acord de vigilar l'entrada de persones a la vila, per la qual cosa obligà tots els veïns, sense distinció,⁽⁸⁾ a fer guàrdia a la nit, per torn, tres a cada porta de la vila, fent sentinella sacerdot o altra persona distingida, un casat i un solter. Les precaucions adoptades tingueren eficàcia. No varen tenir-ne tanta les que havien pres el 1809 perquè en aquest any trobem un nombre de defuncions elevadíssim, 424 (cens de 3.000 habitants) quan el normal en aquells anys oscil.lava entre els 120 – 140. No hem pogut saber quina fou l'epidèmia.

⁽⁹⁾El còlera va fer la primera aparició a Europa el 1832 i a la Península Ibèrica el 1833, a través de Portugal. Poc després (1834) el port de Barcelona esdevingué nucli d'una segona branca colèrica mediterrània. Les xifres oficials absolutament insuficients donen 102.511 morts (449.264 atacats en 1833-35). És curiós que a l'Arxiu de Ripoll⁽¹⁰⁾ tenim uns apunts anteriors a l'esmentada epidèmia, de l'estudiant ripollès de medicina Eudald Raguer i Batlle (1828), sobre les causes, predisposició i simptomatologia del Còlera Morbo Asiàtic.

Una segona investida del còlera començà pel port de Vigo (novembre de 1853) i pel de Barcelona (juliol 1854) i produí 236.774 morts (829.189 malats) fins al novembre de 1856.

Aquesta invasió colèrica va afectar fortament la nostra vila el 1854. Preci-sament en tenim documentació interessant amb l'estadística d'atacats i de defuncions que ens dona el metge Eudald Raguer en els seus escrits. El 29 d'agost, declarada la pesta a diverses poblacions de Catalunya, l'ajuntament de Ripoll prengué precaucions: una d'elles fou l'ordre de trasllat del cementiri fora de la vila, al "camp de Sant Domingo" (primer tram del cementiri actual); i una altra, privar l'entrada a la vila als forasters. El 18 de setembre, declarat el còlera a Ripoll, s'acordà tenir sessió cada dia a les onze del matí. Hi hagué 400 atacats i unes 200 defuncions (cens de 1.730 habitants). Cal aclarir que la població de Ripoll havia minvat molt a causa de la gran catàstrofe que fou la crema i saqueig de la vila el 27 de maig del 1839 en el transcurs de la primera guerra civil. Josep M.ª Pellicer⁽¹¹⁾ ens diu d'aquesta pesta: «*El còlera cual angel exterminador se presentó en Ripoll arrebatando en pocos días las personas mas notables entre las que se contó todo el Ayuntamiento y casi toda la junta de socorro*».

Segons el Dr. Raguer tenien molta influència a la predisposició de contraure la malaltia «*los poseidos del miedo, del terror o de la pena...*» I ens cita el següent cas: «*En la epidemia del 1854 el alcalde, señor soltero muy*

(8) Arxiu Municipal

(9) Gran Enciclopèdia Catalana = Diccionario Enciclopédico Salvat

(10) Arxiu de Ripoll = Signatura aj-I-IV=

(11) Santa Maria de Ripoll = J. M. Pellicer

miedoso de unos 40 años no pudiendo sobreponerse al espanto se fugó a Camprodon al parecer sano y allí murió a los pocos días víctima del cólera, no obstante de no haberlo padecido aquella población».

(12) La terapèutica consistia a administrar als pacients fórmules a base de làudanum. Així ho aconsellava el Dr. Janer en unes lliçons l'any 1828. «...se levantó de la càtedra despidiéndose con estas palabras: pero jamás será bastante encargado el que se dé al enfermo làudano, làudano y mas làudano». Ragner va provar-ho el 1854 afegint al làudanum oli essencial d'anís per fer-ho més tolerable al gust.

La recepta és la següent:

R ^e . LAUD. LIQUID. SYDENHAM.....	}	Ⓜ drach. UNAM
BALSAM, PERUVIAN.....		
OL. ESSENT, ANIS.....	}	gutt. SEX
PULV. GUMM. ARAB.....		
SACCHAR. CANDID.....		

f.s.a.bol. n.º SEX

La invasió colèrica a Ripoll d'aquell any 1854 va durar des de juny fins a mitjan setembre.

Un altre cólera es va propagar l'any 1865 i va durar des del mes d'agost fins a darrers d'octubre⁽¹³⁾ Hi hagué 400 atacats, amb 78 defuncions. A Campdevàrol hi hagué 12 casos, 9 mortals (cens 670 habitants). La pronunciada baixa de la mortalitat en relació amb les anteriors epidèmies fou deguda que aquesta en general va ser menys mortífera i també, potser, a alguns avenços aconseguits en el seu tractament.

Els preliminars del cólera del 1865 foren iguals als de 1854, els primers atacats criatures de la primera infància. Els casos lleus cediren abans de la quinzena i guariren; els greus no passaren de 3 o 4 dies i moriren. Ragner diu haver observat que els dies nuvolosos, humits o de canvis de temperatura ràpids resultaven més mortífers. Quant a la terapèutica, diu: «En el plan curativo racionalmente seguido han dado bastante fruto los sudoríficos con o sin difusivos, los opiados y entre éstos el làudano, el hielo, el agua carbónica, la limonada sulfúrica, las lavativas de agua fría, amiláceas, albuminosas, laudanizados, los revulsivos poderosos en todas aquellos casos que han bastado a producir una pronta i completa reacción».

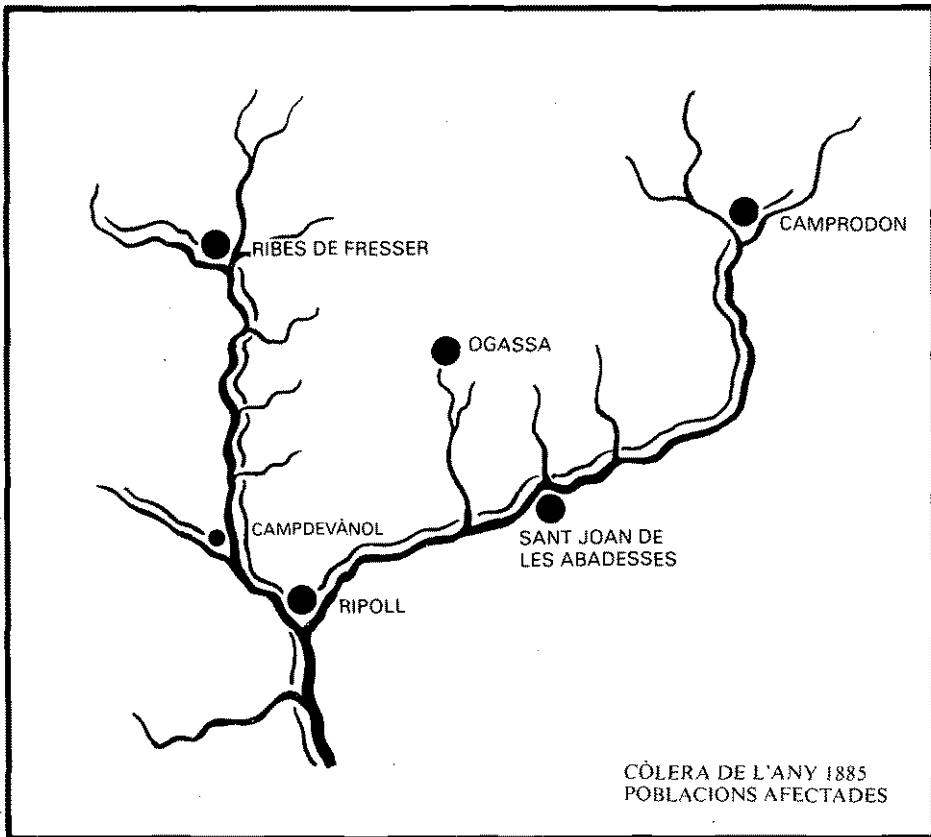
S'inicià, pocs anys després, un altre cólera a Ogassa el 27 de juliol del 1885, es contaminà Sant Joan de les Abadesses el primer d'agost, el 22 a Camprodon i Ripoll. Va acabar a finals d'octubre. A Ogassa fou molt virulent i hi va haver un 34 per cent d'invasions. ⁽¹⁴⁾De Ripoll no en tenim dades, però podem treure'n una deducció tenint en compte les 198 defuncions registrades en aquell any quan les normals eren de 100 a 125. (cens de 2.700 habitants).

(12) Arxiu de Ripoll-Signatura aj-I-IV=

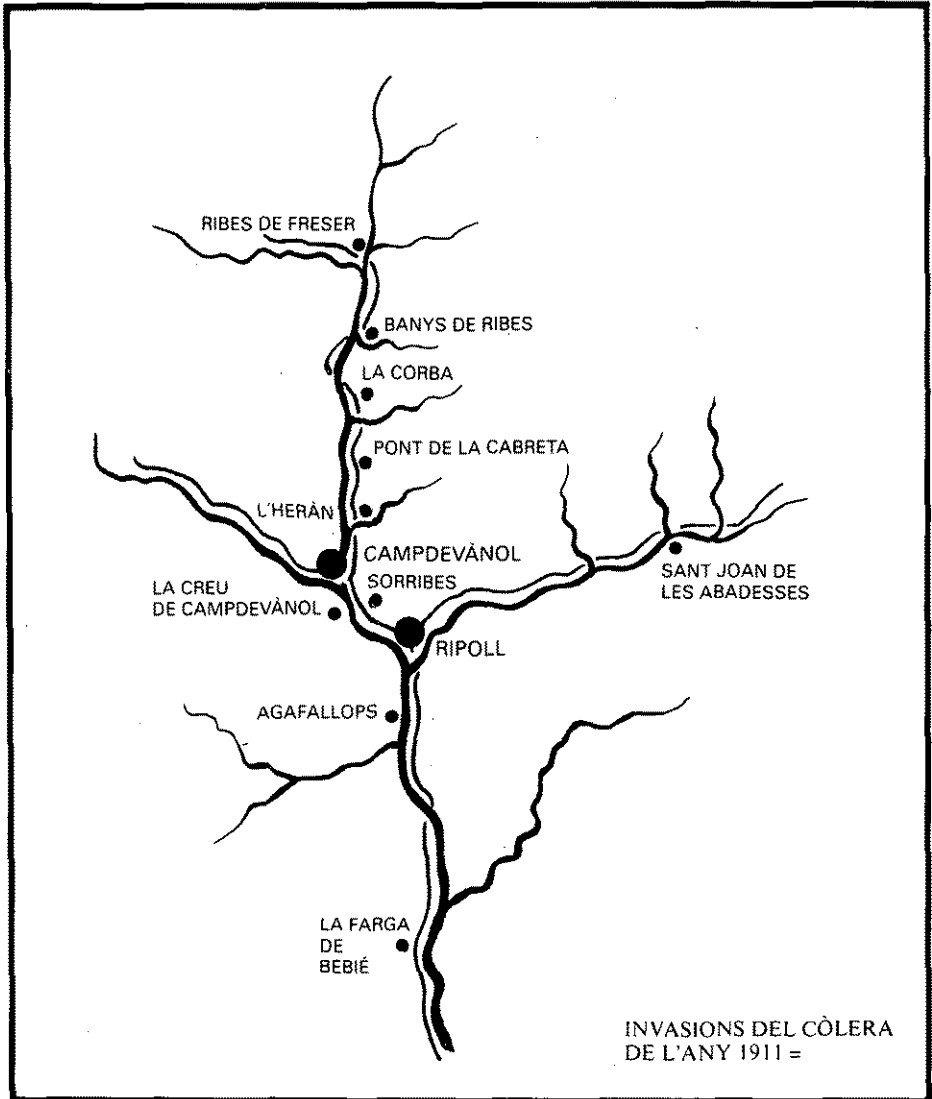
(13) Arxiu de Ripoll-Signatura aj-I-IV=

(14) La epidemia del cólera en el valle del rio Freser durante el año 1911 - Dr. Juan Prim = Arxiu de Ripoll - Sig. aj=II n.º 65

Anem a referir-nos ara a la darrera epidèmia greu que va invadir la nostra vila, el còlera de l'any 1911. Originari de Rússia –on durant els anys 1907 a 1909 va causar enormes estralls– es va propagar, el 1910, a totes les nacions d'Europa excepte Anglaterra, Grècia, Suïssa i Espanya. Amb dos focs tan amenaçadors per a nosaltres com eren els de França i Itàlia, el contagi temut fou inevitable i es produí l'any 1911. Sobre de quina manera va introduir-se el germen, es formulaven dues conjetures: una l'atribuí a la goleta italiana «Ida» que procedent de Civittavechia va atracar a la platja de Sant Salvador, davant El Vendrell, el dia 13 de juliol; l'altra versió imputà el contagi a uns captaires procedents de França, matrimoni i dos nens, que varen estar-se al Vendrell, durant la segona quinzena de juliol, es traslladaren a La Riera i a Tarragona; arribaren a dita ciutat el dia 8 d'agost on s'hagué d'hospitalitzar la dona amb símptomes de còlera. Tot seguit va propagar-se la pesta a alguns pobles de la província de Tarragona, el més castigat dels quals fou la vila del Vendrell, on a finals d'agost es produí un veritable esclat epidèmic. En tres dies moriren 22 persones cosa que provocà una fugida a la desbandada de la meitat dels seus habitants.

Seguint sempre sobre suposicions ben fonamentades, es creu que una família vendrellenca, pare i filla, vingué a refugiar-se en un dels balnearis de la vall de Ribes –el públic va precisar més, i s'assenyalà l'hotel La Corba– i contaminaren les aigües del Freser. Els gèrmens arrossegats per les aigües del riu originaren la gairebé simultaneïtat d'invasions colèriques a Campdevàdol, Parròquia de Ripoll i Ripoll. El contagi va començar el dia 7 de setembre i va acabar el 24 d'octubre. Gràcies a l'actuació encertada del qui aleshores era

Riu Freser

Alcalde, en Ramon Prat, (el qual va merèixer l'elogi de les autoritats sanitàries i de tots els ripollesos), al zel dels metges de Ripoll sota la direcció dels delegats sanitaris. Drs. Pittaluga i García Ibàñez, no es va produir el pànic i el focus colèric fou combatut amb molta eficàcia, se n'evità la propagació i s'aconsegüí un coeficient baix de mortalitat.

El doctor Joan Prim, metge de Ripoll, va ser qui va denunciar els ⁽¹⁵⁾ primers casos de còlera a la nostra vila. En un estudi que va fer sobre aquesta epidèmia, publicat l'any 1930, quan exercia la medicina a la ciutat de Sant Feliu de Guíxols, ens informa dels tractaments de prevenció i de sanejament emprats. Es va imposar amb molt de rigor l'aïllament i la desinfecció. Els afectats eren isolats totalment junt amb la seva família, i la Guàrdia Civil era encarregada de mantenir l'aïllament. La desinfecció va consistir principalment en l'ús del clorur de calç. L'ajuntament de Ripoll proporcionà grans quantitats de dit producte repartit en diversos indrets de la vila a fi que els veïns poguessin usar-lo lliurement i amb abundor per desinfectar comunes, femers, estables, o sia els llocs més perillosos d'infecció. No ens informa, però, el Dr. Prim dels medicaments que foren administrats als atacats de còlera. (Jo, que llavors tenia 10 anys, recordo perfectament una paraula que mai no havia sentit i que se'm va gravar a la memòria: "làudano").

(15) Arxiu de Ripoll = Sig. aj=II= n.º 65

El contagi, segons l'opinió dels doctors que tractaren l'epidèmia es va produir per les aigües del riu Freser. Mesura de precaució varen obligar, fins i tot, a tancar les aigües dels recs durant vuit dies amb la consegüent paralització del treball a les fàbriques. Les aigües de proveïment públic, per sort, no varen estar contaminades. No obstant això, trobaren gèrmens a les aigües de la font Viva i de la font d'En Lladonet.

El doctor García Ibàñez, que va fer l'estudi microbiològic de les aigües del Freser va aïllar dos tipus de vibrions diferents: un que va resultar idèntic al denominat VIBRIO VENDRELLIENSIS pel nom de la localitat on es va aïllar; i l'altre, de característiques especials noves, el va batejar amb el nom de VIBRIO FRESENERIS.

Heus ací l'estadística dels atacats i de les defuncions ocorregudes:
 RIPOLL: Cens de 4.850 habitants: 52 atacats greus; 20 defuncions; uns 150 atacats lleus.

CAMPDEVÀNOL: 37 atacats greus= 21 defuncions.

PARRÒQUIA DE RIPOLL= 14 atacats greus: 8 defuncions.

EN CONJUNT: entre CAMPDEVÀNOL, PARRÒQUIA DE RIPOLL I RIPOLL hi hagué:

104 atacats greus: 50 defuncions = uns 400 atacats lleus.

A setanta anys de la darrera pesta que va afectar-nos, cal considerar amb satisfacció el salt enorme aconseguït en l'estat sanitari; i comparar la nostra vila avui tranquil·la i confiada en aquest aspecte, amb la inquietud i el temor a les epidèmies que turmentava ben sovint les generacions que ens han precedit.

Desembre 1981